

man zaman sekiz veya on iki kişi olduklarına dair rivayetler varsa da sayıları değişebilmektedir. Eğer padişah özel bir gezintiye çıkmışsa yanında Has Odalılar'dan başka birkaç peyk bulunurdu. XV. yüzyıl minyatürlerinde padişah, şehzade yahut soylu bir beyin önünde veya yanında tasvir edilmiş peyklere rastlanır. Padişah alaylarından bahseden tarihçiler ve seyyahlar yürüyüş düzenini anlatırken peyklardan hayranlıkla söz ederler. Selânikî, III. Mehmed'in alayla gidişini tasvir ederken, "Kırk nefer altın taçlı ve sorguçlu, şâtır, peyklar ve peykbaşı murassa' tirkeş ve mücevher taç ile idi" diyerek (*Tarih*, II, 612) alayın bu en gösterişli bölüğüne dikkat çeker.

Peykler yeniçeri askeri gibi üç ayda bir maaş (ulûfe) alırlardı. Başlarında bulunan en yüksek rütbeli görevliye peykbaşı veya ser-peykân-ı hâssa denirdi. Ondan sonraki rütbelere başmüjdecî, peyklar kethüdâsı ve ikinci müjdecî idi. Padişah merasim ve alayla çıktığı zaman maiyetinde otuz peyk, özel gezintilerinde ise on iki peyk bulunurdu (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 442). XVI. yüzyılda peykların sayısının 40 ile 100 arasında değiştiği, XVIII. yüzyılda ise bu sayının 150 kadar olduğu belirtilir. Peykler gibi görev yapan şâtırlar da ayrı bir teşkilât oluşturmuştu; bunlar XVII. yüzyılda kaldırılmış, daha sonra yeniden kurulunca efradının peyklar arasından seçilmesi kararlaştırılmıştı (*a.g.e.*, s. 445-446). Peykler yılda iki defa yazlık ve kışlık olarak elbise alırlardı. Ayrıca bayramlarda kendilerine bayramlık adıyla elbise veya bunun nakdî karşılığı verilirdi. Padişah saraya veya misafir edildiği bir binaya girerken yerlere çok kıymetli kumaşlar döşenirdi. Padişah geçtikten sonra bu kumaşları peyklar, solaklar ve musâhibler alırdı (*a.g.e.*, s. 63). Peykân-ı hâssa adı verilen sınıfın koğuşları Sultanahmet civarında idi. Peykhâne de denilen bu kısımda XVI. yüzyılda çavuşların da bulunduğu anlaşılmaktadır (Selânikî, I, 408). Peyk teşkilâtı 3 Mayıs 1829'da tamamen kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, BEO, *Sadaret Defterleri*, nr. 349, 359; BA, KK, nr. 676, 676 m.; BA, D.TŞF, dosya, nr. 1-15; Fâtih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âli Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 17; Hadîdî, *Tevârîh-i Âli Osmân* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 68; Ârif Fethullah Çelebi, *Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 143^a, 403^a; *Rûhi Tarihî* (tıpkıbasımı ile birlikte nşr. Halil Erdoğan Cengiz – Yaşar Yücel, *TTK Belgeler*, XIV/8 [1992] içinde), s. 400; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), I, 408; II, 612; Gazîzade Mehmed Nâdirî, *Şehnâme*, TSMK, Hazine, nr. H. 1124, vr. 24^b-25^a; S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü: 1577-1578* (ed. Kemal Beydilli,

trc. T. Noyan), İstanbul 2007, II, 596-597; *Teşrîfât-ı Kadîme*, s. 14; Tayyarzâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1292, III, 113-114; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 44, 63, 65, 123-124, 439-446; a.mlf., *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1984, s. 45, 266, 274, 437; Zeynep Tarım-Ertuğ, *Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Devletinde Cûlûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 133-143; Mehmed Zekî, "Serpüş", *TOEM*, sy. 49-62 (1335-37), s. 103-121.

ZEYNEP TARIM ERTUĞ

PEZDEVÎ, Ebü'l-Usr

(أبو العسر اليزدوى)

Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Âlî
b. Muhammed b. el-Hüseyn
b. Abdilkerîm el-Pezdevî
(ö. 482/1089)

Hanefî fakihî
ve Hanefî fıkıh usulü müellifi.

400 (1010) yılları civarında Neseff'e (Karşı) Buhara yönüne doğru 30 km. uzaklıktaki bir kale şehir olan Pezde'de, ilim adamlarıyla meşhur bir aile içinde dünyaya geldi. Hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunan Pezdevî (Bezdevî) hakkındaki ilk kaynak kendisiyle bir defa görüştüğünü söyleyen, kardeşi Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî'nin öğrencisi Hanefî âlimi Necmeddin Ömer en-Neseffî'nin *el-Kand* adlı eseridir. Burada babasının ve dedesinin tanınmış birer âlim olduğu belirtilmektedir. Kendisinden yaklaşık yirmi yaş küçük olan kardeşi Ebü'l-Yüsr ile onun ve kendisinin oğulları da ilmiye sınıfına dahil olmuş, Buhara ve Semerkant'ta kadılık yapmıştır. Hanefî fıkıh literatüründe genellikle Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî ve kardeşinin üslûbunun kolaylığı sebebiyle "Ebü'l-Yüsr" lakabıyla anılmasına karşılık "Ebü'l-Usr" şeklinde tanınmakta ve bu adlandırmanın eserlerinde zor bir üslûp kullanmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Babasından ve Mâtürîdî'nin öğrencisi olan dedesinden hadis rivayet ettiğine göre Pezdevî ilk eğitimini baba ocağında almış olmalıdır. Ancak Hanefî fıkıh geleneğini kendisinden öğrendiği esas hocası Şemsüleimme el-Halvânî'dir. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî ile Şemsüleimme es-Serahsî'ye de ders veren Halvânî, Buhara Medresesi'nin en önemli isimlerinden biri olarak dönemin Mâverâünnehir Hanefî fıkıh okulunun imamı kabul edilmektedir. Yetiştirdiği öğrenciler vasıtasıyla Hanefî fikhî ve usulünün gelişimine büyük katkıda bulunan Halvânî'den fıkıh, fıkıh usulü ve hadis okuyan Pezdevî'nin kelâm ve tefsire dair eserler de kaleme aldığı göz önüne alındığında onun Semerkant'ta Mâtürîdî'nin öncülüğünü yaptığı kelâm ve tefsir ekolünden yarar-

lanmış olduğu söylenebilir. Buhara ve Semerkant'ta ilmi faaliyetlerini sürdüren Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî'nin pek çok öğrenci yetiştirdiği ve Buhara kadılığı yaptığı bilinmektedir. Fıkıh ve kelâm âlimi Alâeddin es-Semerkandî, Ebü'l-Meâli Ziyâd b. İlyâs ve Bilâd-ı Rûm (Anadolu) kadısı diye meşhur olan Ebü Saîd Abdülmecîd b. İsmâil el-Kaysî el-Herevî onun öğrencilerinden bazılarıdır. Pezdevî, Neseffî'nin bildirdiğine göre 5 Receb 482 (13 Eylül 1089) tarihinde Semerkant'ın yaklaşık 80 km. güneyinde yer alan Kiş (Kis, günümüzde Şehrisebz) şehrinde vefat etti ve naaşı Semerkant'a getirilerek Çâkerdize Şehitliği'ne defnedildi. Küçük yaştaki oğlu Hasan'ı kardeşi Ebü'l-Yüsr yetiştirmiş ve bu zat hem Semerkant'ta hem Buhara'da kadılık görevinde bulunmuştur.

Fıkıh usulü alanındaki başarılı çalışması yanında Hanefî fıkıh doktrininde de önemli bir yeri olan Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî, klasik sonrası dönemde Hanefî âlimlerince yapılmış yedilî müctehid-mukallid tabakası sıralamasında Serahsî ile beraber üçüncü tabakaya, meselede müctehid grubuna dahil edilmiştir (İbn Âbidîn, I, 253). Kaynaklarda kendine has bir yöntem ve yaklaşım sahibi (sâhibü't-tarîka fi'l-mezheb) olarak nitelenen ve eserlerinde son derece sistematik bir yol izleyen Pezdevî'nin özellikle fıkıh usulüne dair eseri hem başvuru kaynağı hem ders kitabı olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Pezdevî ayrıca mezhebin temel metinlerini ezberinden aktarabilme konusunda örnek gösterilen bir âlimdir.

Eserleri. Başta fûrû-i fıkıh ve fıkıh usulü olmak üzere kelâm, tefsir, hadis ve edep üzerine eserler verdiği belirtilen Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî'nin eserlerinin tamamı günümüze ulaşmamıştır. *Şahîh-i Buḥârî* üzerine yazdığı kısa şerh, fûrû-i fıkha dair *el-Câmi'u'l-kebîr* şerhi, *Sîretü'l-mezheb fi şifati'l-edeb* adlı eseriyle çok hacimli olduğu söylenen (110 cüz) *Keşfü'l-estâr* adlı tefsir çalışması bunlar arasındadır.

Fûrû-i fıkıh. 1. *Şerḥu'l-Câmi'i's-şâgîr*. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eseriyle ilgili bu şerhin birçok yazması mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 605, 662, Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 115, Feyzullah Efendi, nr. 753; Murad Molla Ktp., nr. 851). 2. *Şerḥu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* (*Şerḥu'z-Ziyâdât*). Yine İmam Muhammed'in eseri üzerine yapılan bu çalışmanın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Fâtih, nr. 1665). 3. *Kitâbü'l-Mebstû li'l-Fetâvî*. Kaynaklarda on bir cilt olduğu belirtilen eserin "Nikâh" bölümünün başından "Ümmühâ-

tü'l-evlâd" kısmının sonuna kadar olan bir ciltlik yazması Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Velîyyüddin Efendi, nr. 1454). Eserin müellife ait fıkıh usulü metnindekine benzer sistematîği dikkat çekici olup öğrencisi Semerkandî'nin *Tuhtetü'l-fukahâ*' ve onun şerhi olan *Kâsânî*'nin *Bedâ'î'ü's-şanâ'î'* adlı kitapların sistematîği üzerinde bu çalışmanın etkisinin olduğu düşünülebilir.

Kelâm. Pezdevî'nin eserlerinin, kelâm-cı kişiliği daha belirgin olan kardeşi Ebü'l-Yûsr el-Pezdevî'ninkilerle zaman zaman karıştırıldığı dikkate alınarak onun kelâma dair eserleri hakkında ihtiyatlı olmak gerekir. Günümüze ulaşan iki eseri mevcuttur. 1. *el-Müeyesser fi'l-kelâm*. Brockelmann, Râmpûr'da bir yazmasının bulunduğunu belirtmektedir (GAL Suppl., I, 638). 2. *Şerhu'l-Fıkhü'l-ekber*. Bir nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 963).

Fıkıh Usulü. Pezdevî'nin bu alanda kaleme aldığı iki eserden Debûsî'nin *Takvîmü'l-edille*'sine yazdığı şerhe literatürde çok atıf yapılmasına rağmen eser mevcut değildir. Diğer *Uşûlü'l-Pezdevî*'dir. Kütüphane kayıtlarında ve son dönem literatüründe daha çok *Kenzü'l-vüşûl ilâ ma'rifeti'l-uşûl* adıyla bilinen eserin bu isminin sonraki bir yakıştırma olması muhtemeldir. Kütüphanelerde yüzlerce yazması

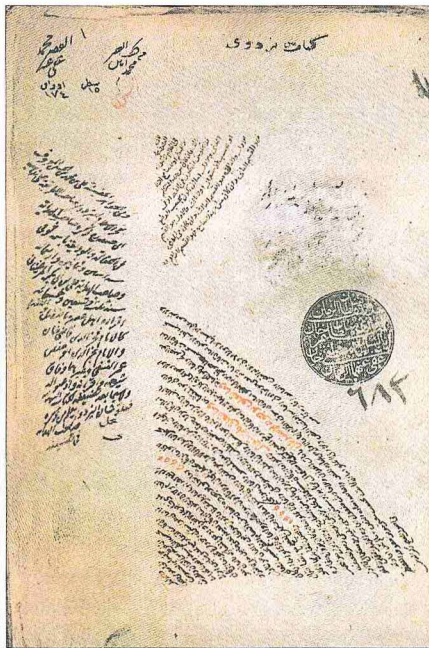
bulunan *Uşûlü'l-Pezdevî* birçok defa basılmıştır (I-IV, İstanbul 1307; Kahire 1929; nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî, I-IV, Beyrut 1417/1997). Hanefî / fukaha metoduna göre yazılan fıkıh usulü eserlerinin en etkili olan kitabın başı sıra uzun bir ilmi geleneği taçlandırmasında kaynaklarıdır. Cessâs'ın Bağdat Hanefî fıkıh muhitinin usulünü tedvin ettiği *el-Fuşûl fi'l-uşûl*, daha sonra Hanefî fıkıh usulünün temel kavram ve konularının teşekkülünde belirleyici olmuştur. Bunun sebebi, eserin İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'den kendi zamanına kadar Hanefî fıkıh çevresinin birikimini ihtiva etmiş olmasıdır. Ancak Cessâs'tan sonra bu konudaki özgün çalışmalar, Bağdat ve çevresinde değil daha çok Orta Asya ve Horasan (Kuzey İran) bölgesinde devam etmiştir. Debûsî, Irak Hanefî fıkıh usulü mirasını devşirerek Buhara Hanefî mektebinde yeniden canlandırmıştır. Onun *Takvîmü'l-edille*'si, bir taraftan Cessâs'ın eserinin temel felsefesini ve konu dizimini dikkate alırken diğer taraftan kendisi yeni tartışma alanları eklemiş, fakat daha önemlisi kavramların inceltilmesine ve olgunlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Debûsî fıkıh usulünün ana konularını belirli bir sistematîğe oturtmuş ve alt konu başlıklarının teşekkülü ve ifadelendirilmesinde rol oynamıştır. Debûsî'nin içinde yer aldığı

Buhara hukuk mektebinde hukuk teorisinin gelişimine katkıda bulunan bir başka isim Şemsüleimne el-Halvânî'dir. Fukaha yönteminin klasikleri kabul edilen iki usul eserinin yazarı Serahsî ve Pezdevî'nin hocası olan Halvânî'nin usule dair bir çalışması bilinmiyorsa da onun bu iki öğrencisinin usul eserleri arasındaki sıkı irtibat ve benzerliklerin kaynağının Halvânî'nin meclisi ya da Buhara mektebi olması kuvvetle muhtemeldir. Serahsî'nin eseri Pezdevî'ninkine göre daha geniş olup uzun tartışmalara ve konuların bütün yönleriyle ele alınmasına önem verir. Bu ayrıntılar çıkarıldığında iki metnin iskeletinin tek bir kaleminden çıkmış izlenimi verecek kadar birbirine benzemesinin sebebi, bunların Cessâs-Debûsî mirasının Halvânî'nin meclisinde geliştirilmiş şekline dayanmasıdır.

Bu iki eser arasındaki benzerliklere rağmen Pezdevî'nin *Uşûl*'ünün sistematik ve konuların birbiriyle bağlantılarını kurma bakımından Serahsî'nin *Uşûl*'ünden daha gelişmiş olduğu söylenebilir. Meselâ Pezdevî mukaddimenin ardından kitap deliliyle eserine başlamış ve Kur'an'ın tanımını yaptıktan sonra onun anlaşılmasının nazım ve mânasının çeşitli açılardan bilinmesine bağlı olduğunu söylemiş, bütün fıkıh usulünün dil bölümlerini nazım-mânanın alt başlıkları olarak kurgulamıştır. Pezdevî'nin eserindeki bu gelişmiş sistematîğin aksine Serahsî böyle bir tasnif yapmaksızın mukaddimeden hemen sonra emir ve nehiy konusuyla kitabına başlamış, ardından dil bölümlerini işlemiş ve kitap dışında kalan delillere geçerken eserin dayandığı sistematîği Debûsî'nin sistematîği doğrultusunda açıklamıştır. Serahsî'nin uzun süre hapiste kalması sebebiyle hayatının son yıllarında kaleme aldığı eseri gözden geçirme fırsatı bulamadığı anlaşılmaktadır.

Cessâs, Debûsî, Pezdevî ve Serahsî'nin kitapları arasındaki benzerlikler sadece muhteva ile sınırlı kalmayıp sistematik olarak da birbirine yakındır. Hepsinde kitap-haber (sünnet)-icmâ-kıyas şeklinde dört ana bölüm mevcuttur. Ancak usul ilminin bütün tartışma konularının âdeti bir ağacın dallarının köklerine bağlanması gibi başlıklar, alt başlıklar ve bunların alt başlıkları şeklinde birbirine bağlanması bilinci en güçlü ve tutarlı biçimde Pezdevî'nin çalışmasında karşımıza çıkar. Pezdevî eserinin sistematîğini ilginç bir biçimde dört sayısı etrafında örür: Ana başlıkların yanında hemen bütün alt başlıklar ve onların alt başlıkları dörder tanedir. Nitekim kitabın altında nazım-mâna ikilisinden do-

Uşûlü'l-Pezdevî'nin unvan sayfası ile ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 683)

ğan dil bölümleri dört başlıkta toplanmış, bu alt başlıkların altındaki konular da dörtlü tasnif içinde ele alınmıştır. Kapsam açısından lafızlar dört tanedir; açıklık veya kapalılık bakımından lafızlar dörder dörder bölümlenmiştir; kullanım bakımından lafızlar dörde ayrılır ve nihayet lafızdan istidlâl yolları dört tanedir. Yine sünnetin alt başlıkları, icmân alt başlıkları ve kıyasın alt başlıkları dörtlü tasnife tâbi kılınmıştır. Pezdevî'nin eserindeki bu özellik Debûsî'nin etkisinden kaynaklanır.

Uşûlû'l-Pezdevî, fukaha metoduyla yazılan fıkıh usulü edebiyatının nihaî ve uygun düzeyini temsil eden bir klasiktir. Pezdevî'den sonra fıkıh usulü alanında üretilen eserler ve özellikle ders kitapları onun eseri model alınarak yazılmıştır. Bu muhtasar ders kitaplarının en önemlileri, meselâ Ahsîkesî'nin *el-Müntehab*'ı, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menârü'l-envâr*'ı ve Sadrüşşerîa'nın *Tenkihü'l-uşûl*'ü hep *Uşûlû'l-Pezdevî*'den yararlanılarak hazırlanmıştır. Mutekellimîn ve fukaha yöntemiyle kaleme alınan eserleri kaynaştırmaya çalışan karma yönetime göre yazılmış eserlerde Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin *Bedî'u'n-nizâm*'ı, Sadrüşşerîa'nın *Tenkihü'l-uşûl*'ü ve İbnü'l-Hümâm'ın *et-Taḥrîr*'inde olduğu gibi fukaha metodu için genellikle Pezdevî'nin *Uşûl*'ü esas alınmıştır. Eser üzerine yapılan şerh çalışmaları tesbit edilebildiği kadarıyla şunlardır: 1. Hüsameddin Hüseyin b. Ali es-Sıgnakî, *el-Kâfi fi şerhi Uşûlî'l-Pezdevî*. 704 (1304) yılında tamamlanan eser *el-Kâfi şerhu'l-Pezdevî* adıyla beş cilt halinde yayımlanmıştır (nşr. Fahreddin S. M. Kanet, Riyad 1422/2001). 2. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr 'an Uşûli Fâhrî'l-İslâm Pezdevî*. Eserin en güzel ve en büyük şerhi olup bir usulî fıkıh külliyyatı niteliğindedir (I-IV, Kahire 1307; İstanbul 1307-1308). 3. Kivâmüddin el-Kâkî, *Şerhu Uşûlî'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 669). 4. Emîr Kâtib el-İtkânî, *eş-Şâmil fi şerhi Uşûlî'l-Pezdevî*. Sekiz ciltlik bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 485, 487, 488, 489, 500). 5. Ekmeleddin el-Bâbertî, *et-Taḥrîr fi şerhi Uşûlî'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 495; Fâtih, nr. 1322, 1323). 6. Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincânî, *Şerhu Uşûlî'l-Pezdevî* (Edirne Selimiye Ktp., nr. 550, 551). Eser *et-Tekmile Şerhu Uşûlî'l-Pezdevî* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 492, 493). 7. Alâeddin Ali b. Muhammed Musannifek, *et-Taḥrîr fi şerhi'l-Uşûl* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1324). 8. Mol-

la Hüsrev, *Şerhu Uşûlî'l-Pezdevî* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1141). 9. Ebû'l-Müntehâ Ahmed b. Mehmed Manisavî, *Şerhu Uşûlî'l-Pezdevî* (Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., TÜYATOK, nr. 70). **Hâşiyeler.** 1. Süleyman b. Ahmed es-Sindî, *Hâşiye 'alâ Uşûlî'l-Pezdevî* (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 642). 2. Hamîdüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr, *Hâşiye (Ta'likâ) 'alâ Uşûlî'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1319, 1321; Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, TÜYATOK, nr. 280). 3. Nûreddin Ali b. Ramazan b. Mûsâ el-Buhârî, *Hâşiye 'alâ Uşûlî'l-Pezdevî* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1320, müellif nüshası). Kâsım b. Kutluboğa, Pezdevî'nin *Uşûl*'ünün hadislerini ilk defa kendisinin tahrîc ettiğini belirtmiş (*Tâcüt't-terâcim*, s. 164) ve bu çalışma günümüze ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Nesemî), Küveyt 1414/1994; Debûsî, *Taḳvîmü'l-edille fi uşûlî'l-fıkḥ* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1393/1973, I, 9-12, 20-21, 100-101, 144-145; II, 26-27, 105; Necmeddin en-Nesefî, *el-Kand fi zikri 'ulemâ'i Semerkand* (nşr. Nazar Muhammed el-Fârâyâbî), Riyad 1412/1991, s. 415-416; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 188; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 177, 602-603; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍiy-ye*, I, 327; II, 76, 213, 458, 594-595; III, 378; IV, 407; İbn Kutluboğa, *Tâcüt't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992, s. 164; *Keşfü'z-zunûn*, I, 112-113, 553, 563, 568; II, 1016, 1485; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn 'Âbidîn* (nşr. Hüsameddin b. Muhammed Sâlih el-Ferfûr v.dğr.), Dimaşk 1421/2000, I, 253; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, s. 469; Brockelmann, *GAL*, I, 460; *Suppl.*, I, 637-638; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 693; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *el-Fikrû'l-uşûlî*, Cidde 1404/1984, s. 429-442; *Muḳaddimâtü'l-İlmâm el-Keşerî*, Dimaşk-Beyrut 1418/1997, s. 167; Muhammed Hamîdullah, "Uşûl al-Fıkḥ'ın Tarihi", *İTED*, II/1 (1957), s. 1-18.

MURTEZA BEDİR – FERHAT KOCA

PEZDEVÎ, Ebû'l-Yüsr

(أبو اليسر اليزدوي)

Sadrü'l-İslâm Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdülkerîm el-Pezdevî (ö. 493/1100)

Mâtürîdî kelâmcısı ve Hanefî fakihî.

421 (1030) yılında Türkistan'da Nesef yakınındaki Pezde şehrinde doğdu. Tabakat kitaplarında Kâdî es-Sadr lakabıyla da anılır. Kendisine "Ebû'l-Yüsr" denmesinin sebebi, kardeşi Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin ak-

sine eserlerinin kolay anlaşılır bir üslûp taşımasıdır (Taşköprizâde, II, 185). İlk eğitiminin yanı sıra hadis bilgilerini babasından aldı. Tahsil hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Hanefî-Mâtürîdî âlimleri ailesine mensup olduğuna göre memleketindeki Hanefî âlimlerinin derslerine girmiş olmalıdır. Bazı kaynaklarda Şemsüleimme el-Halvânî, Ya'kûb b. Yûsuf b. Muhammed en-Nisâbü'rî ve İmam Ebû'l-Hattâb gibi âlimler hocaları arasında zikredilir. Bir süre Buhara'da bulundu (478/1085), ardından Semerkant'a geçti. Onun bir ara Endican'a gittiği ve burada bir filozofla âhiret konusunda tartıştığı belirtilir. Buhara'daki ikametinden sonra Semerkant kadılıkudatlığına getirildi (481/1088); kendi ifadesinden Melikşah ordularının şehri kuşatması sırasında orada bulunduğu anlaşılmaktadır (*Uşûlû'd-dîn*, s. 240, 259). Bütün ihtimalle bundan sonra geçtiği Buhara'da hocalık yapmış, münazaralara katılmıştır. Zehebî'nin verdiği bilgiye göre 9 Receb 493 (20 Mayıs 1100) tarihinde Buhara'da vefat etti (*A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 49).

Pezdevî'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında Necmeddin en-Nesefî, Alâeddin es-Semerkandî, Abdullah b. Muhammed el-Hulemî, kendi oğlu Ebû'l-Meâlî Ahmed ve yeğeni Hasan b. Ali kaydedilmektedir (Leknevî, s. 188). Zehebî, Pezdevî'nin derslerine katılanlar arasında Osman b. Ali el-Bîkendî, Ahmed b. Nasr el-Buhârî, Muhammed b. Ebû Bekir es-Sincî ve Ebû Recâ Muhammed b. Muhammed'i de zikreder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 49). Yaşadığı bölgede saygın bir kişi olan Pezdevî'nin başta Buhara olmak üzere Mâverâünnehir ilim çevrelerinde önemli bir Hanefî-Mâtürîdî âlimi kabul edildiği anlaşılmaktadır. Kardeşi Ebû'l-Usr Ali b. Muhammed de fıkıh alanında meşhur bir âlimdi. Kelâmcılık yönü ağır basan Ebû'l-Yüsr kelâmın tartışmalı ve güç birçok meselesini anlaşılır bir dille açıklamış, Mâtürîdiyye'nin sistemli bir mezhep haline gelip yayılmasında ve kaybolmaya yüz tutmuş literatürünün canlanıp zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır. Daniel Gimaret, Mâtürîdî'ye ait *Kitâbü't-Tevhîd*'in anlaşılması zor kısımlarının bulunduğu yönündeki ifadesinden hareketle Pezdevî'nin Mâtürîdî olarak kabul edilmesini sorgulamak istemişse de (*Théories de l'acte humain en théologie musulmane*, s. 172) bu sözün Mâtürîdî kelâmının ana meselelerine yönelik sistematik bir tenkit özelliği taşımadığı açıktır (Yazıcıoğlu, XXVII [1985], s. 291). Ancak Pezdevî'nin, Mâtürîdî'den saygın bir kişi olarak bahsetmesine rağmen bu ekole mensup olduğu-